

توسعه روستایی در ایران

مباحثی پیرامون اهداف، چشم اندازها و الزامات نوین،
توان های سرزینی، حامی دانش بنیان و سیاست های اجتماعی از دیدگاه صاحب نظران

به کوشش:

دکتر حامد قادرمرزی

دانشیار دانشگاه خوارزمی

علی شیرکانی

با حمایت صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستاییان و عشایر



سرشناسه	: قادرمربی، حامد، ۱۳۶۱ -
عنوان و نام پدیدآور	: توسعه روستایی در ایران : مباحثی پیرامون اهداف، چشم‌اندازها و الزامات نوین، توان‌های سرزمینی، جامعه دانش بنیان و سیاست‌های اجتماعی از دیدگاه صاحب‌نظران/په کوشش حامد قادرمربی، علی شیرکانی.
مشخصات نشر	: کرج: جهاد دانشگاهی، واحد خوارزمی، انتشارات، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	: ۷۱۵ص.
شابک	: 978-622-7603-14-9
وضعیت فهرست نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتاب با حمایت صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستاییان و عشایر منتشر شده است.
عنوان دیگر	: مباحثی پیرامون اهداف، چشم‌اندازها و الزامات نوین، توان‌های سرزمینی، جامعه دانش بنیان و سیاست‌های اجتماعی از دیدگاه صاحب‌نظران.
موضوع	: عمران روستایی - ایران
موضوع	: Rural development -- Iran
شناسه افزوده	: شیرکانی، علی، ۱۳۵۴ -
شناسه افزوده	: جهاد دانشگاهی، واحد خوارزمی، انتشارات
شناسه افزوده	: صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستاییان و عشایر
رده بندی کنگره	: ۲/۶۰۷HN
رده بندی دیویی	: ۱۴۱۲۰۹۵۵/۳۰۷
شماره کتابشناسی ملی	: ۹۴۷۳۳۲۷
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیپا

انتشارات جهاد دانشگاهی واحد استان البرز (خوارزمی)

شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۷۶۰۳-۱۴-۹

ISBN: 978-622-7603-14-9



عنوان کتاب: توسعه روستایی در ایران: مباحثی پیرامون اهداف، چشم‌اندازها و الزامات نوین، توان‌های سرزمینی، جامعه دانش بنیان و سیاست‌های اجتماعی از دیدگاه صاحب‌نظران/په کوشش حامد قادرمربی، علی شیرکانی.

به اهتمام : حامد قادرمربی / علی شیرکانی
ویراستاران : دکتر وحید ریاحی و دکتر افشین بهمنی

نوبت چاپ : اول - تابستان ۱۴۰۰

شمارگان : ۵۰۰ جلد

قیمت : ۹۰۰,۰۰۰ ریال

آدرس ناشر:

(۱) کرج، خیابان شهید بهشتی، دانشگاه خوارزمی، طبقه همکف ساختمان مرکزی، معاونت فرهنگی
جهاد دانشگاهی واحد استان البرز (خوارزمی): تلفن: ۰۲۶-۳۴۵۰۵۱۵۱

(۲) تهران، خیابان طالقانی شرقی، بین بهار و شریعتی، جنب بانک سپه، پلاک ۵۲، انتشارات جهاد دانشگاهی
واحد استان البرز (خوارزمی): تلفن: ۰۲۱-۷۷۵۰۳۸۲۴

این اثر مشمول قانون حمایت مؤلفان و مصنفان و هنرمندان مصوب ۱۳۴۸ است. هر کس تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه مولف (ناشر) نشر یا پخش نماید مورد پیگرد قانونی خواهد گرفت.

فهرست

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
فصل اول: پیشینه توسعه و آبادانی روستاها در ایران	۷
فصل دوم: ضرورت های هدف گذاری نوین و تبیین چشم اندازهای جدید توسعه روستایی در مقیاس ملی	۲۳
فصل سوم: الزامات نوین سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تحقق پذیری توسعه روستایی در کشور	۱۸۹
فصل چهارم: توان های سرزمینی و توسعه روستایی	۳۱۵
فصل پنجم: جامعه دانش بنیان و توسعه روستایی (با تأکید بر فناوری های نوین ارتباطی)	۴۲۷
فصل ششم: سیاست های اجتماعی و توسعه روستایی با تأکید بر بیمه های اجتماعی روستاییان	۵۳۸
فصل هفتم: جمع بندی مباحث و دیدگاه ها	۶۸۳

www.ketab.ir

مقدمه

از پیروزی مشروطه خواهان و تشکیل اولین مجلس مشروطه در سال ۱۲۸۵ خورشیدی و به ویژه تصویب متمم قانون اساسی مشروطه در همان مجلس تاکنون، همواره سیاست‌ها، برنامه‌ها و طرح‌هایی مربوط به جامعه روستایی در قالب قوانین و آیین نامه‌های دولتی مصوب و ابلاغ شده است، که کم و بیش نشانه‌هایی از توجه حاکمان و دولتمردان به مسائل روستاها و ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، کالبدی و محیط زیستی نواحی روستایی در آن مشهود است. به عبارت دیگر در تجربه ۱۱۵ ساله قانونگذاری در کشور، هر چند در بسیاری موارد به توسعه روستایی کم توجهی شده و یا در متن بسیاری از قوانین به طور مستقیم در مورد توسعه روستایی موضوعات اثر بخش و کارآمدی ذکر نشده است، اما نمی توان از عدم توجه یا بی توجهی به روستاها در کل سیاست‌ها و قوانین کشور در دوره مذکور سخن گفت. بلکه کم توجهی به روستاها و توسعه روستایی در سیاست‌ها و قوانین کشور در دوره یادشده بسیار است و نبود نهادی مسئول که با ساختاری جامع در سطح ملی بتواند در راستای مدیریت توسعه روستایی ایفای نقش کند، بیشتر به چشم می خورد. پدای که بسیاری از صاحب نظران توسعه بارها به ضرورت وجود آن برای تحقق اهداف توسعه روستایی در دهیای امروز تاکید کرده‌اند.

امروزه مفاهیم جدیدی در نظریات نوین توسعه روستایی مطرح است که بیشتر معطوف به شأن و کمال انسان به عنوان اشرف مخلوقات و جانشینی خداوند بر زمین است، اگر برخی از اهداف توسعه روستایی مانند توانمندسازی روستاییان، افزایش رفاه، کاهش فقر، احترام به عزت و کرامت انسانی روستاییان و ارزش‌هایی از این قبیل مورد نظر باشد، باید نگرش‌ها به توسعه روستایی علاوه بر تامین زیر ساخت‌ها، شامل موارد زیر هم باشند:

- جامعیت فرآیند توسعه روستایی (در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و بوم شناختی)،
- مردم محوری، مشارکت و درون‌زایی،
- آزادی انتخاب و برابری در دسترسی به فرصت‌ها، امکانات و خدمات،
- رسیدن انسان به هدف نهایی خویش یعنی خشنودی و رضایت او از زندگی،
- ایجاد ارتباط و پیوند کارآمد درون گروهی بین کنش‌گران توسعه؛ یعنی نهادهای حکومتی و مردم محلی در مناطق روستایی.

با توجه به مأموریت و اهداف صندوق بیمه اجتماعی کشاورزان، روستاییان و عشایر تا حدودی می تواند بخشی از اهداف فوق را محقق نماید، اما در راستای تحقق اهداف بیمه اجتماعی که بخشی از

فرایند توسعه اجتماعی است، شناخت و درک شرایط و مقتضیات جامعه مخاطب صندوق بیمه اجتماعی، یعنی روستاییان، کشاورزان و عشایر از جمله اقدامات اساسی در مسیر پیشرفت و توسعه تلقی می شود. لذا شایسته است که نمایی کلی و کوتاه از وضعیت کنونی آن در کشور بیان شود:

- بیش از $\frac{3}{5}$ میلیون واحد بهره‌بردار کشاورزی در کشور فعال هستند که براساس آمار سرشماری رسمی کشاورزی مرکز آمار ایران، ۸۷ درصد آن‌ها جزو واحدهای بهره‌برداری کوچک یا دهقانی و به اصطلاح معیشتی هستند. خشکسالی‌ها، کم آبی، بازار بی ثبات، افزایش هزینه‌های تولید و موانعی از این قبیل، بهره‌وری را پایین آورده که در نتیجه آن؛ بسیاری از کشاورزان در شرایط سخت معیشتی و فقر به سر می‌برند. همچنین در آمارهای رسمی همیشه فعالان بخش کشاورزی (زراعت، باغداری، دامداری، پرورش طیور و ...) شاغل به حساب می‌آیند، اما اکثریت قریب به اتفاق آن‌ها بیمه نبودند. یعنی؛ شاغل در آمار، اما بدون امنیت آینده حاصل از شغل.

- براساس سرشماری عمومی عشایر کشور، حدود یک میلیون و دویست هزار نفر عشایر در ۳۰ استان به جز کردستان زندگی و فعالیت می‌کنند. این قشر زحمت‌کش هم با همه مشقات زندگی، بیمه و امنیت آینده حاصل از شغل نداشته‌اند و هنوز هم بسیاری از آن‌ها بیمه نیستند.

- براساس سرشماری رسمی سال ۱۳۹۵، جمعیت روستایی کشور ۲۰۷۰۳۶۲۵ نفر است که پراکنش جغرافیایی آنها در ۶۲۲۸۴ آبادی دارای سکنه با میانگین تعداد جمعیت ۳۳۳ نفر در هر آبادی در پهنه سرزمین پهناور ایران می‌باشد. شایان ذکر است که در سال ۱۳۹۵، تعداد ۳۵۲۵۴ آبادی ایران خالی از سکنه بوده‌اند.

- تا سال ۱۳۶۵ حدود ۴۸ درصد جمعیت روستایی ایران کمتر از ۱۵ سال سن داشتند و جمعیت روستایی کشور جوان بود، از سال ۱۳۸۰ ترکیب سنی این جمعیت به زیر ۴۰ درصد افت و از جوانی خارج شد. در سال ۹۵ جمعیت زیر ۱۵ سال روستایی به ۲۷ درصد تنزل پیدا کرده بود. در مقابل سهم جمعیت ۶۵ سال و بیشتر، از ۳ درصد در سال ۱۳۶۵ به ۷ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. همچنین میانگین سنی جمعیت روستایی از ۲۱ سال در سال ۱۳۶۵ به $\frac{30}{5}$ سال در سرشماری ۱۳۹۵ افزایش یافته است. اینها نشان از روند رو به رشد سالخوردگی و پیری ساختار جمعیت روستایی کشور دارد.

موارد فوق، فقط بخشی کوچک از واقعیات و اوضاع کلی جامعه کشاورزی، روستایی و عشایری کشور در ارتباط با مأموریت و اهداف صندوق بیمه اجتماعی بود. معمولاً در این جوامع اغلب سالخوردگی برابر است با فقر و آمارها نشان از آن دارد که جمعیت روستایی کشور به طور فزاینده‌ای رو به سوی پیر شدن دارد. اگر تدابیر درستی اتخاذ و اعمال نشود، در آینده‌ای نسبتاً

نزدیک، بخش عمده ای از جمعیت فعال و تولید کننده کشاورز و روستایی و عشایر به پیران فقیر تبدیل خواهند شد. کشاورزان، روستاییان و عشایر معمولاً از سنین نوجوانی و حتی کودکی شروع به کار می کنند و تا زمانی که از کارافتاده نشوند یا فوت کنند به فعالیت ادامه می دهند و چون بیمه نبودند هیچ وقت بازنشسته نمی شدند. بسیاری از آن ها از کارافتاده که بشوند، چون توان کارکردن و درآمدزایی ندارند، معمولاً دچار فقر می شوند. یا اگر فوت کنند، اعضای خانواده آنها به خاطر از دست دادن به اصطلاح نان آور خانواده، دچار فقر می شوند. البته در مواردی کمیته امداد امام خمینی (ره) و بهزیستی، کمک های حمایتی به بخشی از آنها ارائه می دهند. بنابراین برای بازنشستگی، از کارافتادگی و فوت آنها لازم است چاره ای اندیشیده می شد. این مهم مورد توجه قانونگذاران انقلاب اسلامی در فرایند تدوین قانون اساسی بوده و براساس اصول مترقی سوم و بیست و نهم قانون اساسی، باید دولت اقدام به بیمه و حفظ و تقویت شأن انسانی و کرامت و عزت همه مردم و بویژه کشاورزان، روستاییان و عشایر بنماید. هر چند با تاخیری ۲۵ ساله، اما احقاق این حق مردم در مصوبه هیات دولت در سال ۱۳۸۳ منجر به تشکیل صندوق بیمه اجتماعی روستاییان و عشایر شد که از سال ۱۳۸۴ فعالیتش را شروع کرده و تاکنون حدود یک میلیون و نهصد هزار نفر از جامعه کشاورزان، روستاییان و عشایر را بیمه کرده است.

امروزه کشاورز، روستایی و عشایر کشور می تواند با کرامت و در کمال عزت و احترام بیمه شود و از مستمری بازنشستگی، از کارافتادگی و فوت، مانند فعالان بیمه شده ی سایر بخش های اقتصادی از حقوق انسانی خود برخوردار باشد. این صندوق از ابتدا تاکنون براساس مدل مشارکت محوری تأسیس و تداوم داشته است. این مشارکت در دو سطح عملیاتی شده است:

- مشارکت در پرداخت حق بیمه. به این صورت که بیمه گذار روستایی و کشاورز فقط یک سوم حق بیمه را پرداخت می کند و دو سوم را دولت پرداخت می نماید. در نتیجه علیرغم ارزان بودن، حمایت و مشارکت دولت را همراه با روستاییان دارد.

- مشارکت در انجام فعالیت و اداره امور: که در این مورد می توان گفت انجام خدمات اداری این صندوق بیشتر بوسیله مردم انجام می شود. کارگزاران صندوق در همه شهرستان ها و بخش ها حضور دارند و مشغول خدمات رسانی هستند. حدود ۱۹۰۰ کارگزار این صندوق، همگی از بخش خصوصی و تعاونی های مردمی هستند؛ به این معنا که بخش عمده ی فعالیت های آن به بخش خصوصی واگذار شده و این یک واگذاری و برون سپاری موفق بوده است. تمام سطح کشور در پوشش کارگزاران صندوق می باشد و در همه شهرهای مرکز شهرستان و استان و در بخش ها و دهستان ها و در بسیاری از روستاها، کارگزاران به عنوان نمایندگان صندوق بیمه اجتماعی حضور دارند و در خدمت مردم هستند.